

Терещук В. А.,

аспірант

ДЗ „Луганський національний університет імені Тараса Шевченка”

Постановка проблеми. На початку третього тисячоліття пріоритетного значення в умовах інтегрування національної системи освіти до європейського і світового освітнього простору в системі освіти набуло формування гуманістичних ціннісних орієнтацій особистості, що пов'язане із здійсненням в Україні демократичних перетворень, з усвідомленням особистості своєї значимості, ростом потреби внутрішньої волі людини, самореалізації та особистісному саморозвитку. Тому важливим елементом сучасної фахової підготовки майбутніх фахівців будь-якої спеціальності є формування готовності до професійно-особистісного саморозвитку. В сучасних умовах модернізації вищої професійної освіти в Україні виникає потреба в кваліфікованих фахівцях, здатних виконувати свої професійні обов'язки на високому професійному рівні.

Аналіз досліджень і публікацій. Проблема саморозвитку особистості привертала до себе увагу вчених ще з часів античності, але предметом її пильного вивчення стала переважно педагогами та психологами в другій половині ХХ століття. Видатні педагоги минулого К. М. Вентцель, Я. А. Коменський, Й. Г. Песталоцці, Ж.-Ж. Руссо, К. Д. Ушинський та інші вчені розглядали право людини на вільний розвиток своєї особистості, самовизначення, а також самореалізацію як вищу духовну цінність. Проблема саморозвитку особистості є об'єктом інтересу багатьох науковців й розглядається в контексті таких наук, як педагогіка, психологія, філософія, культурологія тощо. У своїх наукових працях психологічні аспекти саморозвитку особистості досліджували такі вчені як, К. О. Абульханова-Славська, О. Г. Асмолов, І. Д. Бех, Н. Р. Бітянова, Д. Б. Богоявленська, О. О. Бодальов, П. Я. Гальперін, К. М. Гуревич, В. П. Зінченко, М. М. Кашапов,

Г. С. Костюк, С. Б. Кузікова, О. М. Леонтьєв, С. Д. Максименко, М. О. Манойлова, В. Г. Маралов, Б. М. Мастеров, Л. М. Мітіна, А. В. Петровський, А. В. Фурман, Г. А. Цукерман, О. Л. Яковлева та ін.

В дисертаційних дослідженнях В. М. Д'ячкова, О. С. Д'ячкової, В. В. Оверчук, О. Л. Мерзлякової, С. Б. Кузікової розглянуто психологічні чинники саморозвитку особистості в процесі навчання, а Н. Г. Каньоса вивчала мотиви учбово-професійної самореалізації студентів вищих педагогічних навчальних закладів, що показує на проблему професійно-особистісного саморозвитку з точки зору психології.

Метою даної статті є аналіз психолого-педагогічної літератури в контексті визначення сутності поняття саморозвитку особистості.

Виклад основного матеріалу. У своїх дослідженнях Л. С. Виготський зазначає, що розвиток є насамперед неперервним процесом саморуку, котрий характеризується постійним виникненням утворенням нового, чого не спостерігалось на попередньому етапі. В педагогічній енциклопедії поняття „розвиток” визначається як „зміна, що являє собою перехід від більш складного, від низького рівня до високого; процес в якому поступове накопичення кількісних змін призводить до утворення якісних змін” [5, с. 879].

На думку Н.С. Мойсеюк, поняття „розвиток” визначається насамперед як складний інволюційно-еволюційний поступовий рух та в ході котрого мають місце прогресивні, а також регресивні особистісні зміни в самій людині. Це може бути інтелектуальні, поведінкові, а також діяльнісні зміни.

Видатний учений в галузі психології Л. С. Виготський зазначав, що розвиток може змінюватися тільки за напрямом, характером, інтенсивністю, а також якістю. Цієї думки дотримувався і Б. Г. Ананьєв.

В акмеологічному словнику зазначено, що „особистісно-професійний розвиток є процесом формування особистості та її професіоналізму в результаті фахової діяльності й професійних взаємодій” [1, с.100]. В своїй праці О. І. Власова зазначає з позиції психології, що психічний розвиток людини як її цілісний особистісний розвиток здійснюється за такими напрямками: особистісна сфера, яка включає розвиток соціальної поведінки людини, спрямованості, самосвідомості, а також ціннісних орієнтацій; психологічна структура та зміст її діяльності, яка включає виникнення та розвиток цілей, мотивів діяльності та розвиток їх безпосереднього співвідношення, а також освоєння засобів та способів діяльності; пізнавальна сфера, яка включає становлення інтелекту людини та розвиток саме механізмів пізнання. Відповідно людина розвивається як особистість, суб'єкт діяльності, а також суб'єкт пізнання. В цілісному розвитку людини можна виокремити такі прогресивні зміни: розвиток знань, а також способів активності у процесі навчання; розвиток психологічних механізмів використання засвоєних способів дій, зокрема, порівнювання, абстрагування, аналіз, узагальнювання, синтез, а також перенос, котрі можуть проявлятися в різних видах (дисципліни) та типах діяльності; розвиток загальних якостей особистості, що характеризується особистісною спрямованістю, мисленням, свідомістю, а також психологічною структурою діяльності. Розвиток особистісної спрямованості насамперед полягає в формуванні провідного типу спрямованості особистості, зокрема, на навчання, пізнання або також на взаємовідносини з навколишніми. Зазначено, що саме на моделі формування навчальної діяльності в онтогенезі й відбувається насамперед становлення цілісної, а також завершеної психологічної структури діяльності як такої з її компонентами. Це — мотиваційний, виконавський, орієнтовно-організаційний, а також рефлексивно-оцінковий компоненти [3].

У своїй праці А. К. Маркова зосереджує свою увагу з урахуванням різних підходів до трактування поняття „розвиток”. На її думку, „розвиток” — це тільки позитивні зміни, а також розвиток — це будь-які зміни, а саме: позитивні та негативні, регресивні та прогресивні. Інший науковець, як Н. М. Болубаш зазначає, що

„розвиток” — це стійка послідовність змін якісних станів системи, котра пов'язана безпосередньо з переходом до нового рівня цілісності зі збереженням їх еволюційних можливостей. На її думку, саме ці якісні зміни в розвитку й спричиняють існування рівнів, кожний з котрих має саме свої власні елементи.

На думку В. Г. Маралова, „саморозвиток — це безперервний процес, в якому під впливом певних мотивів ставляться і досягаються цілі шляхом зміни їх власної діяльності, поведінки або зміни самого себе, використовуючи при цьому форму самоствердження, самовдосконалення, самореалізації” [4, с.7].

В контексті нашого дослідження необхідно розглянути досвід видатних педагогів Західної Європи ХVIII – ХІХ століття в питаннях самопізнання, а також саморозвитку особистості. Видатні вчені як Й. Г. Песталоцці, а також А. Дістервег приділяли велику увагу гармонійному розвитку задатків людини, котрі вона має від природи завдяки самодіяльності.

Як зазначав швейцарський педагог Й. Г. Песталоцці, необхідно розумові, моральні, а також фізичні сили у людини розвивати обов'язково у тісному взаємозв'язку. Його вагомий внесок в дидактику є ідеї розвиваючого навчання, де метою є пробудження розуму дитини до активної діяльності, розвиток її пізнавальних здібностей, а також формування

уміння логічного мислення тощо. Його послідовником був Дістервег, котрий обґрунтував положення дидактики розвиваючого навчання, яке базувалося саме на активності, а також усвідомленні самою дитиною отриманої інформації. Дістервег вважав, що навчання є тільки засобом для всебічного розвитку учня.

З психологічної точки зору відомий швейцарський учений К. Юнг вказував на існування тенденції до індивідуалізації або саморозвитку, а також надавав значенню розкриттю творчих можливостей індивіда.

На наш погляд, цікавими є дослідження щодо всебічного розвитку, а також формування особистості в безпосередній залежності від формування інтелекту належить швейцарському психологу та філософу Ж. Піаже. Як зазначає автор, суспільство не тільки здійснює сильний вплив на особистість, а й спонукає її до розвитку за допомогою об'єктивної системи загальноприйнятих правил та знаків.

На думку італійського педагога і психолога Марії Монтесорі, кожна людина є здатною до самостійного розвитку, зокрема, саморозвитку в спеціально створеному середовищі, котре насамперед і дає той поштовх до безпосереднього його здійснення. Інший учений, академік, видатний діяч сучасної педагогіки Ш. О. Амонашвілі наполягав саме на максимальному врахуванні потреб особистості, котра має прагнення бути самостійною. Як зазначав учений, що важливо в навчанні дітей є заохочування їх до власного пошуку, особистого шляху щодо пізнання світу, а також треба вчити їх саме самостійності. Ш. О. Амонашвілі надавав саме усвідомленню, тобто на його думку, дитина на питання: „Для чого я живу” мала насамперед усвідомлену таку відповідь: „Щоб пізнавати й удосконалюватись, утверджуючи благо та сприяючи еволюції людства”[2, с.9]. Отже, важливим значенню у процесі навчання дітей приділено саморозвитку, самодіяльності, самоусвідомленню, без чого особистість не в змозі розвиватися.

В контексті нашого дослідження велике значення мають праці відомого американського психолога А. Маслоу. Автор розробив ієрархію потреб, що в загальному вигляді містить у собі перелік мотивацій. На його думку, людина має мотивації, а також відповідно здібності, застосування котрих — і є важливим процесом щодо самоактуалізації особистості. Тобто основою розвитку особистості є саме самоактуалізація, зокрема, прагнення людини до саморозвитку. Для цього необхідно людині дивитись в середину себе, щоб можна було визначити своє бачення проблеми, а також за своєї дії взяти особистісну відповідальність.

Як зазначає відомий український радянський психолог Г. С. Костюк, що природна сутність людини має провідну роль щодо її розвитку. На його думку, рушійною силою в контексті розвитку виступають безпосередньо внутрішні суперечності, котрі й спонукають саме до руху, а також породжують у людині бажання саме до самовдосконалення. Серед якостей особистості учений виділяв насамперед вимогливість до себе, котра є важливим чинником щодо розвитку здібностей людини.

В контексті нашого дослідження великого значення набуває педагогічна концепція Софії Русової, де в центрі уваги стоїть насамперед особистість, дитина з її природними нахилами, прагненнями та потребами. Великому значенню педагог приділяє духовному і фізичному розвитку дитини. На її думку, необхідно високо поставити „культ особи, котра вільно виявляє усі свої творчі сили”[7, с.115], а також „зробити людину з широким розумінням своїх громадських обов'язків, з незалежним, високо розвинутим розумом, братерським почуттям до всіх людей, людину здатну до роботи, таку людину, яка ніде, ні при яких обставинах не загине морально і фізично й проведе в життя свою незалежну думку”[7, с.37]. Отже, головна мета виховання — це не в якому разі не перетворювати людську природу, а створювати умови для всебічного розвитку особистості у повній згоді з психофізіологічними особливостями людини та сприяючи до широкій творчості, а також самодіяльності духа. Важливим аспектом у процесі навчання є необхідним задовольнити прагнення дитини згідно з загальнолюдськими принципами добра, а також важливого значення має збереження її гармонічного розвитку[7].

Висновки з даного дослідження і перспективи подальших розвідок у даному напрямку. У результаті проведеного аналізу щодо проблеми саморозвитку особистості в педагогічній, психологічній науково-методичній літературі, ми можемо відзначити, що процес саморозвитку людини є неможливим без самопізнання, самосвідомості. Визначено, що єдиного трактування поняття „саморозвиток” особистості немає. Вчені використовують різні підходи до трактування поняття „саморозвиток”. Зазначено, що основою розвитку особистості є самоактуалізація, зокрема, прагнення людини до саморозвитку. Таким чином, велике значення для саморозвитку особистості мають такі процеси як самоаналіз, самовизначення, саморозуміння тощо.

Подальші дослідження передбачається провести в напрямку проблеми формування готовності майбутніх учителів фізичної культури, а також вивчення історико-філософського аспекту визначення поняття саморозвитку особистості.

Резюме. Розглянуто проблему саморозвитку особистості в її психолого-педагогічному аспекті. Проаналізовано праці вчених різних епох, які присвячені проблемі саморозвитку особистості. Визначено, що велике значення для саморозвитку особистості мають такі процеси як самопізнання, самосвідомість, пізнавальна активність, самоаналіз, саморефлексія, самовизначення. **Ключові слова:** психолого-педагогічний аспект, самоактуалізація, самопізнання, рефлексія, пізнавальна активність, саморозвиток особистості.

Резюме. Рассматривается проблема саморазвития личности в ее психолого-педагогическом аспекте. Проанализированы труды ученых разных эпох, которые посвящены проблеме саморазвития личности. Определено, что большое значение для саморазвития личности имеют такие процессы как самопознание, самосознание, познавательная активность, самоанализ, саморефлексия, самоопределение. **Ключевые слова:** психолого-педагогический аспект, самоактуализация, самопознание, рефлексия, познавательная активность, саморазвитие личности.

Summary. The problem of self-identity in its psycho-pedagogical aspect is considered. Works of scientists of different ages were analyzed, which are devoted to the self-identity problem. It is determined that it is important for person's self-development to have such processes as self-knowledge, self-awareness, cognitive activity, introspection, self-reflection, self-determination. **Keywords:** psychological and pedagogical aspect, self-actualization, self-knowledge, reflection, cognitive activity, personal self-development.

Література

1. Акмеологический словарь / Под общ. ред. А.А. Деркача. — М.: Изд-во РАГС, 2010. — 161 с.
2. Амонашвили Ш. А. Школа жизни. Трактат о начальной ступени образования, основанной на принципах гуманно-личностной педагогики / Амонашвили Ш.А./ М., 1996. — 76 с.
3. Власова О.І. Педагогічна психологія / О.І. Власова. — К.: Либідь, 2005. — 400с.
4. Маралов В. Г. Основы самопознания и саморазвития: Учебное пособие для студентов средних педагогических учебных заведений / Маралов В. Г. / Учеб. пособие для студ. сред. пед. учеб. заведений. — 2-е изд., стер. — М.: Издательский центр „Академия”, 2004. — 256 с.
5. Педагогическая энциклопедия. — М.: „Советская энциклопедия”, 1966. — Т3. — 879с.
6. Педагогика: Большая современная энциклопедия / сост. Е. С. Рапацевич. — Минск: Совр. слово, 2005. — 720 с.
7. Русова С. Ідейні підвалини школи / Русова С./ Світло. — 1913. — С. 14 — 15.